

Karolina Wanda Rutkowska

Łowicz

Regionalizm łowicki w okresie Polski Ludowej¹

Prezentowana dysertacja jest próbą bilansu aktywności regionalistycznej Łowiczan w okresie Polski Ludowej. Szczególnym przedmiotem analizy uczyniłam działalność organizacji społecznych, instytucji państwowych oraz indywidualne przejawy troski o dobro małej ojczyzny, jakie można było zaobserwować w Łowiczu i okolicach w latach 1945-1989.

Praca ta wpisuje się w nurt badań regionalnych. Analiza regionalizmu łowickiego w okresie Polski Ludowej, jak i w czasach wcześniejszych, nawiązuje do tradycji francuskiej, która traktowała to zjawisko jako ruch społeczny. Ze względu na ilość podejmowanych w tym czasie inicjatyw lokalnych, skupiłam się na prześledzeniu działalności organizacji, instytucji oraz pracy poszczególnych społeczników na terenie Łowickiego, traktując je jako przejaw oddolnej działalności. Mam świadomość istnienia i działania organizacji ogólnopolskich, które w swoich programach propagowały idee pielęgnowania tradycji i historii małych ojczyzn, w tym także Łowickiego. Jednak doceniam ich wpływ na upowszechnianie wiedzy o regionie łowickim w szerszych kręgach społecznych.

W badaniach przyjąłm następującą tezę główną: regionalizm łowicki był zjawiskiem istniejącym także w okresie Polski Ludowej. W pracach mających na celu zweryfikowanie tezy głównej poszukiwałam również odpowiedzi na tezy cząstkowe, ujawniające się w następujących pytaniach:

- 1) jak w omawianym okresie kształtowało się życie społeczno-kulturalne regionu?
- 2) jaki wpływ na działalność regionalistyczną miały zmiany w sytuacji społeczno-politycznej?
- 3) jaki wpływ na aktywizację mieszkańców miały organizacje społeczne tworzone w okresie Polski Ludowej?
- 4) jaką rolę w aktywności organizacji społecznych Łowiczan odgrywały oświata i kultura?
- 5) jakie czynniki przeważały w działalności regionalistycznej: związane z kulturą ludową czy z dziejami Łowicza i regionu?

¹ Autoreferat rozprawy doktorskiej obronionej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego 18 października 2018 r. Promotorzy: dr hab. Andrzej Lech, prof. UŁ, dr Damian Kasprzyk (promotor pomocniczy), UŁ, recenzenci: dr hab. Jan Adamowski, prof. UMCS, ks. prof. zw. dr hab. Henryk Skorowski (UKSW).

- 6) które z przejawów regionalizmu łowickiego były akceptowane i wspierane przez władzę państwową?
- 7) na ile w okresie Polski Ludowej realizowano zasadę personalizmu regionalistycznego, mimo nacisków ideologicznych, i jaki to miało wpływ na kształtowanie tożsamości społeczno-kulturowej?
- 8) w jaki sposób społeczność Łowicza i całego regionu odbierała inicjatywy podejmowane przez regionalistów?

Tematyka pracy odnosi się w głównej mierze do wydarzeń między wyzwoleniem Łowicza i całego regionu spod okupacji niemieckiej a transformacją ustroju, której początek nastąpił w czerwcu 1989 r. Były to wydarzenia z dziejów państwa, które miały też zdecydowany wpływ na kulturę. Zapoczątkowało ten okres powstanie państwa w ramach ustroju socjalistycznego, zakończyła zaś zmiana ustroju i odejście od realizacji ideologii, która okazała się utopią. Ponieważ tradycje związane z regionalizmem tego terenu sięgają końca XIX w., uznałam za stosowne przybliżyć je w skróconej formie. Działania podejmowane po 1945 r. stanowiły kontynuację tych, które rozpoczęli pierwsi regionaliści łowicki. Przy czym należy podkreślić, iż w okresie Polski Ludowej nie mamy do czynienia z klasyczną formą regionalizmu, którego rodowód sięga XIX-wiecznej Francji. W nowych warunkach społeczno-politycznych regionalizm łowicki mógł się rozwijać jednak tylko jako ruch częściowo oddolny, ale w zasadzie sterowany przez władze centralne państwa.

Podstawę ustaleń faktograficznych pracy stanowią źródła archiwalne, informacje pochodzące z opublikowanych opracowań dotyczących Łowicza i okolic, które odnoszą się do interesujących mnie zagadnień oraz źródła wywołane, stanowiące relacje z działalności regionalistycznej w latach 1945-1989. Dotychczas problematyka regionalizmu łowickiego nie była przedmiotem osobnego opracowania naukowego.

Ważnym źródłem dla rozprawy były dokumenty archiwalne. W związku z tym kwerendą objęłam zespoły akt znajdujące się w Archiwum Państwowym m.st. Warszawy, Oddział w Łowiczu, Archiwum Państwowym w Łodzi oraz w Instytucie Pamięci Narodowej, Oddział w Łodzi. Zapoznałam się także z archiwami instytucji i organizacji społecznych funkcjonujących w Łowiczu. Cennym źródłem wiedzy były prywatne archiwa mieszkańców Łowicza i regionalistów. Pomocnym źródłem informacji okazały się także czasopisma ukazujące się w Łowiczu.

Praca ma charakter interdyscyplinarny; poruszający zagadnienie z pogranicza antropologii kulturowej, historii i socjologii. W związku z tym zastosowałam różne metody badań. Wykorzystałam grupę tzw. badań niereaktywnych, polegających na analizie zachowań społecznych, przy jednoczesnym niewpływowaniu na te zachowania. Metodę tę wykorzystałam do jakościowej analizy treści zawartych w dokumentach archiwalnych, opracowaniach czy artykułach prasowych. Dzięki temu mogłam prześledzić działalność regionalistyczną w oparciu o zachowane materiały wykonane przez organizacje społeczne i instytucje.

Drugą metodą zastosowaną przeze mnie dla uzyskania materiałów badawczych była metoda wywiadu standaryzowanego. Moją grupą badawczą były

osoby bezpośrednio związane z funkcjonującymi wówczas organizacjami, podejmującymi działania regionalistyczne. Grupę tę poszerzyłam także o osoby, które bezpośrednio były beneficjentami lub uczestnikami życia społeczno-kulturalnego propagowanego przez regionalistów łowickich. Do współpracy udało mi się zaprosić 60 osób.

Teżę główną pracy zweryfikowałam w ramach pięciu rozdziałów, ułożonych poprzez zastosowanie kryterium rzeczowo-chronologicznego. Pierwszy, zatytułowany *Wyznaczniki kulturowe regionu i początki regionalizmu łowickiego (do 1939 r.)* jest rozdziałem wprowadzającym do zagadnienia. W czterech podrozdziałach przybliżyłam historię Łowicza i regionu łowickiego, by móc zaznaczyć obszar moich zainteresowań badawczych, dokonałam szkicu na temat kultury ludowej, stanowiącej wyznacznik odrębności Łowickiego oraz dokonałam skróconego przedstawienia regionalizmu łowickiego do wybuchu drugiej wojny światowej. Uważam, że jest to zabieg konieczny, ponieważ pokazuje on zjawisko regionalizmu w czystej, pierwotnej postaci, działania zaś podejmowane przez poszczególne osoby i organizacje miały swoją kontynuację w późniejszym okresie.

W drugim rozdziale, zatytułowanym *Próby odrodzenia regionalizmu w nowych warunkach ustrojowych* przedstawiłam straty w kulturze, jakie wywołała druga wojna światowa w regionie łowickim oraz próby odrodzenia działalności regionalistycznej do 1948 r.

Trzeci rozdział, *Upaństwowienie regionalizmu (1948-1956)*, odnosi się do okresu stalinizacji, w którym można było zauważyć próby likwidacji oddolnego ruchu społeczno-kulturalnego oraz wzmożoną działalność organów państwowych w kreowanie nowego, scentralizowanego podejścia do szeroko rozumianej kultury. Rozdział ten opatrzony został także w część poświęconą roli Kościoła katolickiego w zachowaniu tradycji kulturowych w tym trudnym okresie.

Czwarty rozdział, najobszerniejszy, zatytułowany *Regionalizm łowicki w warunkach realnego socjalizmu*, porusza zagadnienia związane z działalnością regionalistyczną w latach 1956-1989. Został podzielony na cztery części, odnoszące się do istotnych wydarzeń historycznych. W związku z tym przeanalizowałam inicjatywy podejmowane przez działaczy społecznych w dobie „odwilży październikowej”, okresie obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego, lat stabilizacji (1971-1980) oraz stanu wojennego wraz z jego następstwami.

Piąty rozdział dysertacji stanowi obszerna próba oceny dorobku regionalizmu łowickiego okresu Polski Ludowej.

Uzupełnieniem merytorycznej części mojej pracy są aneksy, na które składają się dwa słowniki, *Słownik regionalistów łowickich okresu Polski Ludowej* (aneks nr 3) oraz *Słownik organizacji społecznych działających w latach 1945-1989 (wybór)* (aneks nr 4).

Pragnę zwrócić uwagę na kwestię ściśle wiążącą się z regionalizmem, a mianowicie z wizualnością Łowicza i całego regionu łowickiego. Wycinanki i inne, czasami stylizowane, elementy nawiązujące do kultury ludowej były w przestrzeni Łowicza zjawiskiem wszechobecnym. Spotykało się je już na dworcach, a także w sklepach oraz wielu innych budynkach użyteczności publicznej. Objawiało się to nie tylko tym, że w większości placówek edukacyjnych były

otwierane izby pamięci narodowej czy izby ludowe, zwane także regionalnymi, lecz także dekorowano, głównie wycinankami, korytarze tychże instytucji. Dekoracje nawiązujące bezpośrednio do dorobku kulturowego regionu były stosowane także w szeroko rozumianej przestrzeni miejskiej. Często wielkoformatowe elementy dekoracyjne, stawiane w centralnych punktach miasta czy zdobiące elewacje, podkreślały obecność folkloru i jego wartość dla kultury kraju. Charakterystyczne „witacze” w postaci tańczącej pary łowickiej znajdowały się także przy drogach wjazdowych do miasta.

Dokonując oceny regionalizmu łowickiego w tym czasie, odwołam się do dwóch wyraźnie się odróżniających aspektów: życia umysłowego Łowicza i regionu oraz odniesień do kultury ludowej tego terenu. Pierwsze zagadnienie rozumiem następująco: pomimo usilnych starań negocjowania historycznych związków miasta z arcybiskupami gnieźnieńskimi w okresie Polski Ludowej, regionaliści zwracali uwagę w swojej pracy właśnie na wpływ ksiąząt kościoła w rozwoju Łowickiego. Pośród podejmowanych przez nich działań wielokrotnie wskazywali na te kwestie. Poszerzam ten aspekt o wszelkie inne inicjatywy społeczno-kulturalne, które podnosiły zagadnienia związane z historią miasta i regionu. Druga kwestia dotyczy tych wszystkich działań, których nadrzędnym celem miało być odwoływanie się do tradycji związanych z życiem i działalnością ludu zamieszkującego okoliczne wsie, stanowiące niegdyś historyczne Księstwo Łowickie. Jak wykazałam w pierwszym rozdziale, tutejsi mieszkańcy stanowili odrębną grupę etnograficzną, charakteryzującą się unikalną kulturą. I właśnie ten element, jakim niewątpliwie była kultura ludowa Książaków, stanowił odpowiednie podłoże do kształtowania się regionalizmu łowickiego.

Mimo wyraźnych różnic w intencjach i rozwiązaniach formalnych, regionalizm łowicki w okresie Polski Ludowej odnosił się do wartości tradycyjnych. Pozwoliło to przetrwać ruchowi regionalistycznemu Łowickiego i tym samym pozytywnie wpłynąć na utrzymanie tożsamości społeczno-kulturowej Łowiczan.

Adres mailowy autorki: ka.rutkowska@wp.pl